

STOSUNEK PRAWA AUTORSKIEGO DO PRAWA O ZOBOWIĄZANIACH UMOWNYCH: ZASOBY ELEKTRONICZNE I KONSORCJA BIBLIOTECZNE**Prawo autorskie a prawo o zobowiązaniach umownych (prawo umów)**

Prawo to zespół reguł zachowania (norm prawnych), które kierują społeczeństwem. W procesie tworzenia prawa, ustawodawca zwykle poddaje je debacie publicznej, co daje szansę różnym interesariuszom (stakeholders) do wyrażania swoich opinii. Prawa autorskie powinny zapewniać równowagę pomiędzy prawami dysponentów tych praw, a użytkownikami dzieł objętych ochroną prawnoautorską, np. osób fizycznych czy bibliotek. Jako takie, mogą zawierać specjalne zapisy, pozwalające bibliotekom na ochronę materiałów bibliotecznych znajdujących się w ich zbiorach a także na właściwe ich wykorzystanie. Materiały drukowane, takie jak książki, czasopisma, broszury, itp. zwykle są chronione prawami autorskimi. Zatem, kiedy biblioteka nabywa książkę, zdaje sobie sprawę, że podlega ona ochronie na gruncie krajowego prawa autorskiego.

Umowa, to wiążące prawnie prywatne porozumienie pomiędzy stronami, które mają prawo do swobodnego ustalenia jego zasad i warunków. Licencja, która jest przede wszystkim regulowana przez prawo umów, to formalna zgoda na działanie, które w innym przypadku (bez tej zgody) byłoby nielegalne. Licencje są szeroko stosowane w zarządzaniu dostępem i wykorzystaniu produktów elektronicznych, np. oprogramowania, gier komputerowych, filmów dostępnych on-line i baz danych. Oznacza to, że większość materiałów w formie elektronicznej, nabywanych przez biblioteki, jest objęta licencjami.

Istnieją różne rodzaje licencji. Licencja "shrink-wrap" [Zwana też licencją celofanową - przyp. tłum.] jest zwykle wykorzystywana do produktów kupowanych z półek (off the-shelf consumer products), np. oprogramowanie czy gry komputerowe CD lub DVD. Licencja "click-wrap" jest stosowana do treści pobieranych z Internetu. Warunki licencji akceptuje się poprzez kliknięcie w pole „Zgadzam się”. Obydwa typy licencji są z reguły nienegocjowalne, tzn. aby otrzymać dostęp do produktu, użytkownik musi zaakceptować warunki, zaproponowane przez właściciela praw autorskich (w zamian, może mieć miejsce ustawowa ochrona praw konsumenta, chroniąca go przed wyrażeniem zgody na niesprawiedliwe warunki umowy).

Biblioteka może nabywać produkty elektroniczne "z półki", jednak większość znajdujących się w bibliotekach produktów elektronicznych to wielkie kolekcje baz danych, czasopism elektronicznych, książek, gazet itp., nabywanych za pośrednictwem komercyjnych dostawców. Zwykle wszystkie te produkty są objęte umową licencyjną z podmiotem posiadającym prawa autorskie (często jest to wydawca), który wraz z produktem przekazuje bibliotekarzom standardową umowę licencyjną. Warto podkreślić, że, takie przekazanie umowy przez wydawcę, w przeciwieństwie do nabywania opisanych powyżej produktów "z półki", należy traktować jak *zaproszenie* do negocjacji warunków, na których dany produkt może być udostępniony i użytkowany. Bibliotekarz powinien dokładnie zapoznać się z warunkami licencji, nanieść niezbędne poprawki i odesłać ją do wydawcy. Innymi słowy, bibliotekarz powinien negocjować warunki licencji z wydawcą. To nie zawsze będzie łatwe, ale jest niezwykle istotne, ponieważ zignorowanie bądź niezrozumienie warunków korzystania nie zwalnia z obowiązku stosowania się do nich, a biblioteka jest zobowiązana do przestrzegania zaakceptowanych warunków umów.

Praktyka

Stosowanie licencji na produkty elektroniczne wprowadziło do bibliotek nowe zagadnienia.

- Prawo umów zwykle ma pierwszeństwo przed prawem autorskim, a zatem wszystko na co zgodzi się biblioteka w umowie licencyjnej jest prawnie wiążące, niezależnie od tego co stanowi prawo autorskie.
- Strony umowy licencyjnej, w tym przypadku biblioteka i wydawca, mają swobodę negocjacji jej warunków. To oznacza, że biblioteka może wynegocjować specjalne warunki, ponad to na co zezwala prawo, lub przeciwnie, może utracić prawa, jakie przysługują jej na gruncie prawa autorskiego.
- Zasada "swobody umów" często stawia biblioteki w trudnej sytuacji. Po pierwsze pozycje negocjacyjne stron nie są równe, ponieważ to wydawca ma wyłączne prawo (monopol) do danego materiału. Wydawców, często międzynarodowych, stać na zatrudnienie prawników. Przygotowują oni umowy pisane zwykle po angielsku bardzo "technicznym" językiem. Licencja jest zwykle regulowana przez prawo kraju najlepiej odpowiadającego wydawcy, zamiast przez prawo kraju w którym siedzibę ma biblioteka.
- Biblioteka i jej użytkownicy mają nieograniczony dostęp do materiałów drukowanych. Właściciele praw autorskich nie wprowadzili żadnych ograniczeń co do długości przechowywania książek lub miejsca, w którym książka może być czytana po wypożyczeniu jej przez czytelnika. Jeśli biblioteka zakończy prenumeratę czasopisma, zatrzymuje posiadane już numery do przyszłego wykorzystania. Inaczej jest w przypadku licencji, która zwykle zezwala na wykorzystanie materiałów elektronicznych w ograniczonym czasie i na zasadach w niej określonych. Oznacza to, że biblioteka musi negocjować każdy sposób wykorzystania tego rodzaju materiałów.

W odpowiedzi biblioteki nawiązały współpracę, której celem jest poprawa ich pozycji negocjacyjnej, oraz dzielenie się wiedzą i kosztami w ramach tworzonych konsorcjów. Konsorcja bibliotek, poza negocjowaniem cen i warunków korzystania z materiałów elektronicznych, prowadzą w wielu krajach inne programy i usługi, takie jak szkolenia lub e-portale, oraz są liderami w tworzeniu bibliotek cyfrowych. W późnych latach 90-tych, dzięki Internetowi, wzrosła dostępność materiałów elektronicznych, co doprowadziło do powstania fundacji Electronic Information for Libraries (eIFL.net). Jej celem jest negocjowanie licencji oraz wspieranie tworzenia i rozwoju konsorcjów bibliotecznych w krajach przechodzących transformację ustrojową i tzw. krajach rozwijających się. Konsorcja mogą być narodowe, np. National Electronic Information Consortium in Russia (NEICON), regionalne, np. NELINET, U.S. network lub mogą reprezentować ten sam typ bibliotek, jak biblioteki uczelniane np. Coalition of South African Library Consortia (COSALC).

Pozytywnym rezultatem tych działań jest powstanie modelowych licencji, określających warunki, które mogą być zaakceptowane przez konsorcjum bibliotek. Część modelowych licencji powstała w wyniku negocjacji, jakie prowadzili wydawcy i bibliotekarze. Istnieją modelowe licencje, które odpowiadają specyficznym potrzebom różnych instytucji, np. indywidualnych instytucji naukowych, konsorcjów uczelnianych, bibliotek publicznych lub, specjalnych. Większość z nich jest dostępna on-line. Sugerujemy ich wykorzystanie przy przygotowywaniu się do negocjacji.

Zalecenia dla bibliotek

Bibliotekarz zajmujący się licencjami jest odpowiedzialny za to, aby umowa licencyjna zawierała zapisy, które są istotne z punktu widzenia biblioteki, oraz aby zadowalały one wszystkich użytkowników, bez względu na to czy są członkami konsorcjum, a także w sytuacji, gdy zasoby znajdują się poza ofertą konsorcjum. Z kolei biblioteka musi być pewna, że potrafi sprostać warunkom licencji, które nie powinny być zbyt restrykcyjne.

- Dla swoich czytelników biblioteka powinna uzyskać najlepsze rozwiązania w zakresie dostępu do zasobów oraz wynegocjować równocześnie najlepszą cenę.
- Biblioteka powinna mieć pewność, że rozumie warunki licencji, którą podpisuje oraz że jest w stanie je zrealizować. W razie wątpliwości powinna zwrócić się po radę.
- Aby wynegocjować lepsze warunki, a także aby mieć wsparcie w zarządzaniu zasobami elektronicznymi, organizacji szkoleń, znajdowaniu funduszy, itp., biblioteka powinna rozważyć dołączenie do istniejącego konsorcjum, bądź powołanie nowego.

Reasumując, biblioteka powinna unikać licencji, które:

- nie podlegają jurysdykcji kraju, w którym biblioteka ma swoją siedzibę
- nie gwarantują podstawowych praw do korzystania z dzieła, obowiązujących na gruncie prawa autorskiego
- nie zapewniają stałego (perpetual) dostępu do materiałów, których subskrypcja została opłacona
- nie zawierają gwarancji stosowania praw własności intelektualnej oraz klauzuli dotyczącej odpowiedzialności cywilnej z tytułu ewentualnych roszczeń
- czynią bibliotekę odpowiedzialną za każde niezgodne z prawem działanie autoryzowanego użytkownika
- zawierają klauzulę o niemożliwości wypowiedzenia licencji
- zawierają klauzulę poufności
- zawierają klauzulę dotyczące najwyższej staranności z tytułu zobowiązań wydawcy (reasonable and best effort clauses for obligations on the Publisher)
- zawierają niejednoznaczną klauzulę dotyczącą okresu subskrypcji
- nie zawierają cennika, który sumuje wszystkie koszty

Źródło: *Licensing Digital Resources: How to avoid the legal pitfalls*

<http://www.eblida.org/ecup/docs/licensing.htm>

Stanowiska oraz opinie bibliotek i organizacji bibliotekarskich

EBLIDA Position on User Rights in Electronic Documents (1998)

<http://www.eblida.org/ecup/docs/policy21.htm>

ICOLC Statement of Current Perspective and Preferred Practices for the Selection and Purchase of Electronic Information (1998)

<http://www.library.yale.edu/consortia/statement.html>

IFLA Licensing Principles (2001)

<http://www.ifla.org/V/ebpb/copy.htm>

Modelowe licencje i inne źródła

eIFL.net model licences

http://www.eifl.net/services/services_model.html

eIFL.net resources for consortium building

http://www.eifl.net/resources/resources_consortium.html

Liblicense Standard Licensing Agreement

<http://www.library.yale.edu/~license/modlic.shtml>

UK JISC model licence

<http://www.jisc-collections.ac.uk>

Model standard licenses for use by publishers, librarians and subscription agents

<http://www.licensingmodels.com>

Sytuacja w Polsce

Generalnie, w prawie polskim przepisy dotyczące umów znajdują się w Księdze trzeciej Kodeksu cywilnego dotyczącej zobowiązań. Jednakże przepisy dotyczące umów zawieranych na gruncie prawa autorskiego znajdują się w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych w rozdziale zatytułowanym *Przejście autorskich praw majątkowych*. Rozdział ten zawiera przepisy dotyczące umów przenoszących prawa majątkowe jak i umów licencyjnych (umów o korzystanie z utworu). Przepisy prawa autorskiego dotyczące umów są przepisami szczególnymi w stosunku do Kodeksu cywilnego, co oznacza, że w kwestiach nieuregulowanych w prawie autorskim stosuje się przepisy KC. Taka klauzula powinna znaleźć się na końcu każdej umowy czy licencji. Warto podkreślić, że zgodnie z prawem polskim, strony umowy mogą jej treść ułożyć dowolnie. Tylko jeśli jakaś kwestia jest uregulowana w przepisach jako bezwzględnie obowiązująca, sprzeczne z nią postanowienia umowy można uznać za nieważne.

Coraz więcej materiałów bibliotecznych, przede wszystkim czasopisma elektroniczne, ale również oprogramowanie i bazy danych nabywane są za pomocą umów licencyjnych. Zwykle licencja ma charakter umowy podpisywanej przez obydwie strony choć są też licencje zawierane on-line oraz umowy dorozumiane, które dostarczane są z towarami i obowiązują po wykonaniu pewnej czynności przez kupującego.

Umowy licencyjne dotyczące poszczególnych przedmiotów prawa własności intelektualnej są w miarę do siebie podobne, ale w rzeczywistości umowy dotyczące różnych dóbr intelektualnych uregulowane są w różnych aktach prawnych. Umowy licencyjne na korzystanie z utworów będących przedmiotem prawa autorskiego regulują art. 65 do art. 68 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Umowy licencyjne powinny zawierać:

- **definicje**
- **wybór prawa**
- **prawa zagwarantowane przez licencje**

- **ograniczenia użytkowania**
- **czas trwania i termin wygaśnięcia umowy**
- **dostarczenie i dostęp do materiałów licencjonowanych**
- **opłata za licencje**
- **zobowiązania licencjobiorcy (biblioteki)**
- **wejście w życie**
- **gwarancje, zobowiązania, odszkodowania**

Jeśli strony umowy nie postanowią inaczej, to udzielona licencja jest zwykle licencją niewyłączną, czyli taką, która zezwala innym podmiotom na równoległe korzystanie z utworu. Najczęściej bibliotekom udzielany jest ten rodzaj licencji. Pamiętać należy, że licencja wyłączna wymaga umowy pisemnej pod rygorem nieważności (art. 67 pkt 5).

Ustawa określa czas trwania licencji. Licencji udziela się na 5 lat, chyba, że umowa stanowi inaczej. Jeśli licencja udzielona jest na czas nie oznaczony, wówczas można ją w każdej chwili wypowiedzieć z zachowaniem terminów umownych. Jeśli takie terminy nie zostały zawarte w umowie, umowę licencyjną wypowiedamy na rok naprzód na koniec roku kalendarzowego (art. 68 pkt. 1). Licencji wyłącznej udzielonej na czas oznaczony nie można wypowiedzieć przed upływem terminu, chyba że zajdą szczególne przyczyny, które będą zastrzeżone w umowie!

Ustawa reguluje także zasady udzielania sublicencji (art. 67 pkt 3). Sublicencja czy podlicencja jest to upoważnienie, kolejna licencja udzielona przez licencjobiorcę. Można bowiem zastrzec w umowie licencyjnej, iż licencjobiorca będzie miał uprawnienie do dalszego licencjonowania, do udzielenia upoważnienia do korzystania z utworu innemu podmiotowi. Zezwolenie na udzielenie sublicencji musi być w umowie wyraźnie zastrzeżone.

Należy pamiętać, że w polskim prawie i doktrynie pojęcie licencja używa się dla opisu dwóch różnych zagadnień, których nie można mylić. Pierwsze z nich dotyczy umów licencyjnych, omówionych powyżej. Drugie zaś wiąże się z tak zwanymi licencjami ustawowymi (prawnymi). Są to zapisane w ustawie przypadki dozwolonego użytku dzieła, realizowane przez instytucje publiczne, takie jak biblioteki czy ośrodki informacji naukowo-technicznej.

Wydawcy bardzo często stosują pewne wzorce umów, które mogą godzić w interesy konsumentów, w tym wypadku biblioteki. Dlatego przed podpisaniem umowy warto sprawdzić, czy zawarte w niej klauzule nie są uznane za niedozwolone. *Rejestr postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone* prowadzi Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK). Do UOKiK można również zgłaszać umowy, jeśli uznamy, że rażąco naruszają one nasze interesy. Należy jednak pamiętać, że rejestr działa w dwie strony. Może zawierać klauzulę, którą biblioteka czy organ ją zakładający uznaje za naruszającą jej interesy, może też zawierać klauzulę, którą biblioteka czy organ ją zakładający chciałby zamieścić w umowie zawieranej z twórcami. I tak, 6 kwietnia 2006 roku Sąd Okręgowy w Warszawie - Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawie o sygnaturze XVII AmC 48/05 przeciwko Społecznej Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi uznał za niezgodną z prawem klauzulę: „*Student przenosi na Uczelnię autorskie prawa majątkowe do swojej pracy dyplomowej (licencjackiej, inżynierskiej lub magisterskiej) przygotowanej w ramach studiów realizowanych w SWSPiZ. Przeniesienie praw autorskich następuje nieodpłatnie na wszystkich polach eksploatacji, określonych w art. 50 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*”¹¹.

Orzeczenie to ma ogromne znaczenie dla bibliotek, podpisujących umowy ze studentami i pracownikami naukowymi na włączanie ich do prac do bibliotek cyfrowych.

Odnosiniki

Mirosława Mocydlarz: Udostępnianie informacji naukowej na nośnikach elektronicznych
<http://www.pfsl.poznan.pl/horyzonty/nosniki/spis.html>

ⁱ KRAJEWSKI, M. *Umowy licencyjne w polskim prawie cywilnym*. Biuletyn EBIB nr 5/2002
<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/34>

ⁱⁱ *2006 Special 301 Report*
http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2006/2006_Special_301_Review/asset_upload_file190_9339.pdf